

DZIECKO Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W STOPNIU ZNACZNYM W PROCESIE EDUKACJI

Marta Jerzyk
Uniwersytet Wrocławski
Pl.Uniwersytecki1, 50-137 Wrocław
marta.jerzyk@wp.pl

ABSTRAKT

Teza. Idea edukacji włączającej uczniów ze znacznym stopniem niepełnosprawności staje się aktualnie wiodącym sposobem organizowania współczesnego procesu edukacji. Koncepcja integracji wyjaśnia wiele trudności psychospołecznych, problemów edukacyjnych, readaptacyjnych a nawet rewalidacyjnych dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. W edukacji, szczególnie osób znacznie niepełnosprawnych powinna spełniać się idea jedności w zróżnicowaniu. Oznacza to przede wszystkim tworzenie takich warunków nauki i wychowania, w których – uznając indywidualne potrzeby i możliwości dzieci i młodzieży – zapewnia się wspólne kształcenie wszystkim uczniom, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Omówione koncepcje. Przedmiotem analizy były międzynarodowe i krajowe akty prawne determinujące kształt edukacji integracyjnej w Polsce.

Wyniki i wnioski. Aktualnie panujący w Polsce system orzecznictwa jest poważnym utrudnieniem dla właściwej integracji dzieci ze znaczną niepełnosprawnością. Dzieci kategoryzuje się za względu na rodzaj niepełnosprawności, jak i jej stopień i głębokość zaburzeń. Natomiast pełna, właściwa integracja zdecydowanie powinna unikać etykietowania i szufladkowania dziecka ze względu na rodzaj niepełnosprawności. Jej istotnym zadaniem jest przede wszystkim rozwijanie kompetencji społecznych, przygotowanie do życia w zróżnicowanym świecie, w otwartym społeczeństwie.

Wartość poznawcza podejścia. Miejscem, w którym proces inkluzji ma być wdrażany, realizowany i ewaluowany jest szkoła. Natomiast punktem wyjścia w myśleniu o edukacji włączającej powinno być pytanie o cel edukacji.

Słowa kluczowe: edukacja, niepełnosprawność, inkluzja, uczeń, znaczna niepełnosprawność

The significantly disabled child in the education process

ABSTRACT

Argument. Idea of education which includes students with significant disabilities recently has become main direction in organization of modern process of education.

Concept of integration explains many of psychosocial difficulties, problems of education, readaptation and even revalidation of disabled students. In education, especially of people with significant disabilities, we should follow idea of unity in differentiation. That means providing particular conditions for learning and growing which are taking into account individual needs and capabilities of disabled student, but ensure common education for all student.

Discussed concepts. Analysis of international and national laws which determines education with integration in Poland.

Results and conclusion. Nowadays polish law is serious inhibition for proper integration for disabled children. They are categorized due to kind and depth of disability, which isn't proper. The right integration should develop social competences, prepare for life in differential world and open society.

Value of cognitive approach.

Process of integration should be implemented, realized and evaluated in school. Starting point in thinking about integration in education should be question about its purpose.

Key words: education, disability, inclusion, student, deep disability

WSTĘP

W ostatnich latach w Polsce obserwuje się podstępującą normalizację warunków życia, edukacji, coraz głębszą integrację społeczną oraz progresywną tendencję w rehabilitacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością w stopniu znacznym. Dzieci z każdym typem niepełnosprawności mają prawo do nauki, do wspomaganie rozwoju, dostosowania warunków edukacji do ich szczególnych potrzeb i możliwości rozwojowych. W edukacji, szczególnie osób głębiej niepełnosprawnych powinna spełniać się idea jedności w zróżnicowaniu. Oznacza to przede wszystkim tworzenie takich warunków nauki, w których – uznając indywidualne potrzeby i możliwości dzieci i młodzieży – zapewnia się wspólne kształcenie wszystkim uczniom, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Naprzeciw prawom niepełnosprawnych do godnej i jakościowo dobrej edukacji, wychodzi idea integracji osób niepełnosprawnych. Stanowi ona szczególne wyzwanie dla współczesnej cywilizacji nie tylko w zakresie edukacji, ale także normalizacji życia społecznego.

Przełomowy okres dla rozwoju teorii i praktyki kształcenia integracyjnego przypadł na lata dziewięćdziesiąte XX wieku. Wówczas miały miejsce niesamowite zmiany społeczne, polityczne, obserwowano szybki rozwój szkół alternatywnych, kryzys edukacji adaptacyjnej – to wszystko stanowiło nowe realia dla gwałtownego rozkwitu idei edukacji integracyjnej. Nastawienie społeczeństw na kulturę humanistyczną, uwidaczniało się w dyfuzji, ewolucji, akulturacji postaw i stosunków do wszelkiej inności, obcości, mniejszości, w tym także do osób niepełnosprawnych (Bąbka, 2001, s. 7-8). Nauczanie, uczenie się, proces edukacji i wychowanie w nurcie integracji w kontekście przemian kulturowych współczesnego pluralizmu, różnorodności, jest obecnie jedną ze strategii edukacji dla odmienności, różności i wielości. Postawy społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych na przestrzeni wielu stuleci ewaluowały znacząco – począwszy od prawa naturalnej selekcji, poprzez dyskryminację inności,

wyniszczenie, postawę izolacji, segregację, aż do obecnie propagowanej i wzrastającej na sile idei opieki oraz integracji społecznej. Owe poglądy były wyznaczane przez ówczesne poglądy filozoficzne, społeczne, normy kulturowe, wartości oraz wierzenia religijne. Zmiany w podejściu do edukacji niepełnosprawnych można przedstawić na kontinuum: od kształcenia segregacyjnego w szkolnictwie specjalnym, dalej edukację w oddziałach integracyjnych, aż do dnia dzisiejszego, gdzie dominuje idea włączania uczniów niepełnosprawnych do grup masowych, zgodnie z ich rejonem zamieszkania. Natomiast podejście segregacyjne oparte na szkolnictwie specjalnym oraz podejście integracyjne, wraz z edukacją inkluzywną należy traktować jako modele uzupełniające się, a nie procesy, które się wzajemnie wykluczają.

Problematyka podjęta w niniejszym artykule nawiązuje do sytuacji dzieci ze znaczną niepełnosprawnością w polskim systemie edukacyjnym. Treść przybliży i nawiązuje do podejścia niesegregacyjnego, wyrażającego się w wychowaniu, edukacji i nauczaniu dzieci ze znaczną niepełnosprawnością w oddziałach integracyjnych przedszkoli i szkół oraz w przedszkolach i szkołach masowych. Szczególnie uwaga zostaje zwrócona na wszelkie aspekty prawne i ich społeczną realizację w kontekście edukacji znacznie niepełnosprawnych uczniów.

ZAKRES ZNACZENIOWY POJĘCIA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI W STOPNIU ZNACZNYM

Niepełnosprawność jest kategorią niezwykle pojemną, szeroką, niejednorodną i wewnątrznie bardzo zróżnicowaną (obejmuje ona różne jej rodzaje i stopnie), a zarazem niejednoznaczną, co w konsekwencji powoduje, iż jest to definicja problematyczna. Przyjmując tę kategorię za oś rozważań, zakładam, iż jako pojęcie społecznie konstruowane, wikła się w różne sensy i znaczenia.

W polskim prawie podstawą do orzekania o niepełnosprawności jest Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych. Ustawodawca na podstawie Art. 3. 1. Ustala trzy stopnie niepełnosprawności, które stosuje się do realizacji celów określonych ustawą:

- znaczny;
- umiarkowany;
- lekki (Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, Dz. U. z 2016 r. poz. 2046).

W kolejnym artykule ustawodawca określa zakres znaczeniowy trzech stopni niepełnosprawności. Zatem przyjmuje się:

- znaczny stopień niepełnosprawności – jako osobę ze znacznym stopniem niepełnosprawności zalicza się osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej i wymagającą, w celu pełnienia ról społecznych, stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innych osób w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji.
- umiarkowany stopień niepełnosprawności - jako osobę z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności zalicza się osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej, lub wymagającą czasowej albo częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych.

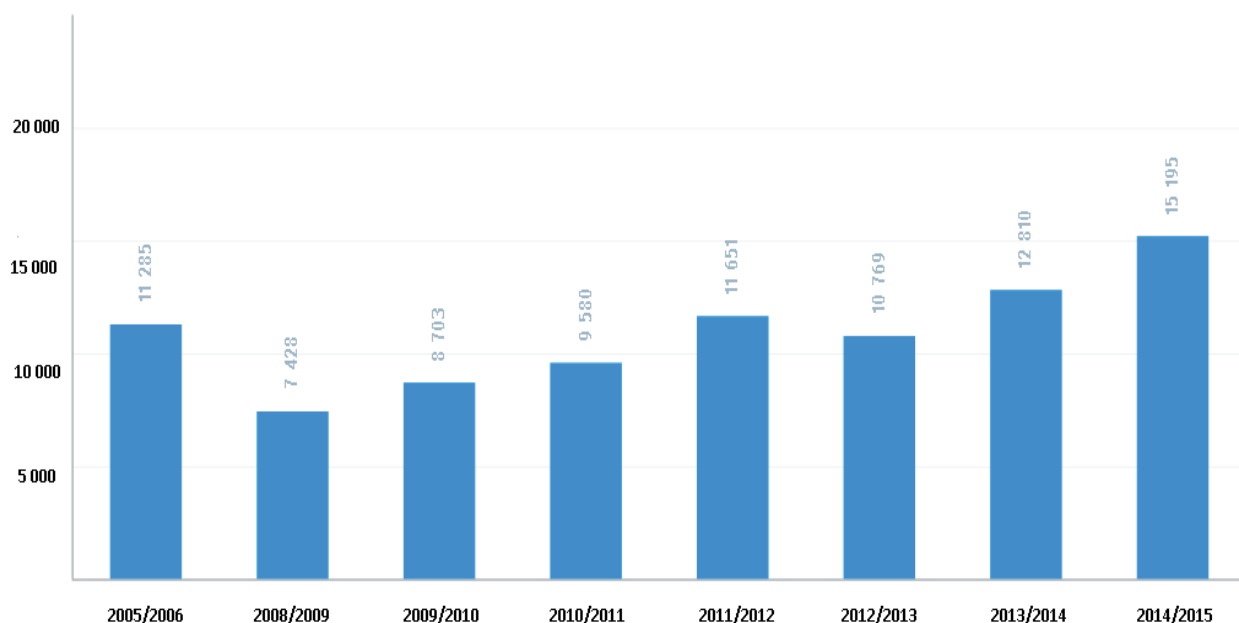
- lekki stopień niepełnosprawności – jako osobę z lekkim stopniem niepełnosprawności zalicza się osobę o naruszonej sprawności organizmu, powodującej w sposób istotny obniżenie zdolności do wykonywania pracy, w porównaniu do zdolności, jaką wykazuje osoba o podobnych kwalifikacjach zawodowych z pełną sprawnością psychiczną i fizyczną, lub mająca ograniczenia w pełnieniu ról społecznych dające się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne (Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, Dz. U. z 2016 r. poz. 2046).

W artykule 3. 4. określona została także „niezdolność do samodzielnej egzystencji”, co według przepisów oznacza naruszenie sprawności organizmu w stopniu uniemożliwiającym zaspokajanie bez pomocy innych osób podstawowych potrzeb życiowych, za które uważa się przede wszystkim samoobsługę, poruszanie się i komunikację (Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, Dz. U. z 2016 r. poz. 2046).

Powyższe definicje zawierają raczej niewielki, niski stopień standaryzacji kryteriów stosowanych w polskim orzecznictwie. Aktualnie nie stosuje się w polskim prawie żadnych ilościowych skal, ani procentowych oszacowań stopnia uszkodzenia organizmu człowieka ubiegającego się o uzyskanie statusu osoby niepełnosprawnej. To prawdopodobnie znacznie zwiększa swobodę decyzji medycznych, diagnostycznych. Chociaż trzeba przyznać, że wielkość skal oraz różnych liczb czasami tworzy tylko pozory obiektywizmu i precyzji (Golinowska, 2004, s.23).

Uczniowie z niepełnosprawnością w Polsce stanowią liczną i ciągle rosnącą zbiorowość. Poniższy wykres przedstawia liczbę dzieci z niepełnosprawnościami w oddziałach przedszkolnych.

Dzieci z niepełnosprawnością objęte wychowaniem przedszkolnym

Źródło: www.dzieciw Polsce.pl

Aktualnie panujący w Polsce system orzecznictwa jest poważnym utrudnieniem dla właściwej integracji dzieci ze znaczną niepełnosprawnością. Dzieci kategoryzują się za względu na rodzaj niepełnosprawności, jak i jej stopień i głębokość zaburzeń. Natomiast pełna, właściwa integracja zdecydowanie powinna unikać etykietowania i szufladkowania dziecka ze względu na rodzaj niepełnosprawności. Istniejący obecnie w Polsce system orzecznictwa i diagnozowania ma bezpośredni związek z przyjętymi rozwiązaniami w zakresie organizacji edukacji dzieciom ze znaczną niepełnosprawnością.

UCZEŃ ZE ZNACZNĄ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W SYSTEMIE EDUKACJI W POLSCE

Edukacja dzieci pełnosprawnych i niepełnosprawnych w systemie integracyjnym jest coraz częstszym zjawiskiem w polskiej oświacie. W polskim prawie funkcjonuje wiele przepisów oświatowych, które umożliwiają dzieciom z niepełnosprawnością naukę na różnych etapach ich życia i w różnych typach szkół, również i przede wszystkim w szkole ogólnodostępnej. Najważniejsze, by te przepisy, rozwiązania systemowe i rozporządzenia nie przesłoniły tego co najcenniejsze, czyli dziecka, jego realnych potrzeb, pragnień, talentów i możliwości. Należy mieć na uwadze, by w trakcie wprowadzania zmian dziecko było traktowane podmiotowo. Ważne, by traktować dziecko jak człowieka, który ma prawo do harmonijnego rozwoju, a dorośli – nauczyciele, dyrekcja, organy prowadzące szkołę, instytucje odpowiedzialne za edukację – powinni starać się stworzyć mu do tego odpowiednie i jak najlepsze warunki. Realizacja prawa do edukacji wymaga dostosowania systemu edukacyjnego do potrzeb nowoczesnego społeczeństwa określanego w coraz większym stopniu przez wyższą jakość edukacji oraz możliwość kształcenia w ciągu całego okresu życia. Obecnie prawo do edukacji jest zagwarantowane przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (art. 70), która uwzględnia wszystkie zobowiązania Polski w zakresie praw człowieka wynikające z dokumentów ONZ. Artykuł 70 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi, że „każdy ma prawo do nauki” (Art. 70 – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483). Prawo do edukacji określa również ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, w preambule której czytamy: „Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro społeczeństwa; kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniemi zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka” (Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 1996 r. Nr 67 poz. 329 i Nr 106 poz. 496; z 1997 r. Nr 28 poz. 153 i Nr 141 poz. 943 oraz z 1998 r. Nr 117 poz. 759).

Prawo oświatowe w Polsce stwarza warunki do kształcenia oraz do wychowania i opieki, odpowiednio do wieku i osiągniętego rozwoju. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty zapewnia możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami. Zgodnie z prawem na mocy art. 1 ustawy o systemie oświaty z dn. 07 września 1991r. oraz na aktach wykonawczych w formie rozporządzeń System szkolnictwa dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w Polsce składa się z:

- placówek masowych, ogólnodostępnych (oddziały ogólnodostępne, wyrównawcze, integracyjne i terapeutyczne w przedszkolach, szkołach ogólnodostępnych)
- placówek integracyjnych (integracyjne szkoły albo integracyjne przedszkola oraz oddziały integracyjne przedszkoli i szkół specjalnych)
- specjalnych szkół podstawowych, gimnazjów specjalnych, specjalnych szkół średnich (szkoły zasadnicze specjalne, specjalne licea ogólnokształcące i technika)
- specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych (Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 1996 r. Nr 67 poz. 329 i Nr 106 poz. 496; z 1997 r. Nr 28 poz. 153 i Nr 141 poz. 943 oraz z 1998 r. Nr 117 poz. 759).

O wyborze miejsca, gdzie dziecko z niepełnosprawnością będzie odbywać swój obowiązek szkolny, decydują rodzice. Należy mieć na uwadze, że nie zawsze placówka ogólnodostępna jest w stanie zapewnić odpowiednie dla każdego dziecka warunki rozwoju, szczególnie jest to trudne w przypadku dzieci z niepełnosprawnością znaczną, sprzężoną, wieloraką. Jednak zdecydowana większość dzieci z niepełnosprawnością i deficytami rozwoju może, a nawet powinna realizować obowiązek szkolny w szkole najbliższej miejsca zamieszkania. Dla szkół ogólnodostępnych to zadanie nie jest łatwe, ponieważ każde niepełnosprawne dziecko jest sporym wyzwaniem dla szkoły. Natomiast dziecko z niepełnosprawnością znaczną, wieloraką wymaga większego, szczególnego wsparcia i bardziej przemyślanego planu działania. Planu, który przygotowuje je do życia w społeczeństwie (a nie na jego marginesie). Planu, który nie będzie koncentrował się tylko na jego ograniczeniach, ale dostrzeże przede wszystkim mocne strony dziecka i na nich będzie budował jego przyszłość. Planu, z pomocą którego uczeń będzie mógł funkcjonować możliwie najbardziej samodzielnie. Szkoły i placówki wspierające rozwój dzieci powinny gwarantować im szanse edukacyjne, tak aby mogły one w pełni wykorzystać swoje możliwości psychofizyczne i osiągnąć wyniki zgodne z potencjałem rozwojowym.

Zasygnalizowana powyżej trudność w jednoznacznym definiowaniu niepełnosprawności znajduje także swoje odzwierciedlenie w sytuacji postrzegania dziecka z niepełnosprawnością w środowisku szkolnym. Na mocy prawa określenia „uczeń z niepełnosprawnością” używa się w przypadku dwóch rodzajów orzeczeń wydawanych stosunku do dziecka:

- orzeczenia o niepełnosprawności bądź stopniu niepełnosprawności wydawanego przez Powiatowe Zespoły ds. Orzekania o Stopniu Niepełnosprawności;
- orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydawanego przez zespół orzekający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej (Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. z 2016, poz. 1113).

Orzeczenia o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności wydawane są na podstawie przepisów ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych; wiążą się one przede wszystkim z uzyskaniem uprawnień o charakterze socjalnym przysługujących osobom niepełnosprawnym (zasilek

pielegnacyjny, dofinansowanie do turnusów rehabilitacyjnych, ulga rehabilitacyjna i inne formy wsparcia). Natomiast orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego dotyczy szczególnie edukacji dziecka, zatem wiąże się z wyborem odpowiedniej formy kształcenia dla danego.

EDUKACJA WŁĄCZAJĄCA UCZNIÓW Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W STOPNIU ZNA CZNYM

W procesie aktualnych przeobrażeń społecznych, a w szczególności w kontekście układania się stosunków między pełnosprawnymi a niepełnosprawnymi, szczególną rolę pełnią międzynarodowe dokumenty. Dokumenty te są nasycone głównie ideami humanistycznymi, eksponują uniwersalne i przysługujące każdemu prawa człowieka. Rozwiązanie nabrzmiałych problemów dotyczących osób z niepełnosprawnością, ich miejsca w społeczeństwie wymaga przełamania stereotypów na ich temat utrwalonych w potocznej wiedzy społecznej oraz zwrócenia się ku „jakościowo nowym formom życia, nowym sposobom istnienia ludzkiego” (Rotry, 1998, s.96), co dla wielu członków społeczeństwa może być niezwykle trudne, lub wręcz niemożliwe. Ważne jest zatem spojrzenie na akty prawne w prawie międzynarodowym. Aktualnie w świetle zapisów w prawie międzynarodowym każdy człowiek, w tym również niepełnosprawny, ma prawo do pełnego uczestnictwa i równych szans w życiu społecznym. We wszystkich dokumentach kluczowe miejsce zajmuje edukacja jako podstawowe prawo każdego człowieka, niezależnie od rasy, płci, miejsca zamieszkania czy stopnia niepełnosprawności.

Współcześnie istniejący system edukacji, nauczania i uczenia się w nurcie integracyjnym, ma swoje źródło w etyce i prawie, bazując na Deklaracji praw Człowieka, Konwencji Praw Dziecka i Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych oraz rezolucji w sprawie Światowego Programu Działania na rzecz Osób Niepełnosprawnych (Olszewska, 2004, s. 106-107). W Polsce do urzędowego obiegu w resorcie oświaty termin integracja został wprowadzony Zarządzeniem nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z 4 października 1993 roku (Zarządzenie nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 r. w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego, Dz. U. z 1993, poz. 425 oraz z 1992 r. Nr 26, poz. 113 i Nr 54, poz. 254).

Warto przypomnieć, że zakres znaczeniowy pojęcia integracja wywodzi się od łacińskich słów *integratio*, czyli odnowienie, oraz *integrare* – odnawiać, odtwarzać i *integer* – nietknięty, cały. Słowo to oznacza więc scalenie, proces tworzenia całości z części albo włączania jakiegoś elementu do całości. W literaturze anglojęzycznej używa się często terminu *inclusion* – włączanie, np. *inclusive education* – a więc edukacja włączająca (Stochmiątek, 2004, s. 77).

Aktualnie społecznie najtrudniejszą kwestią jest faktyczne urzeczywistnianie idei nauczania włączającego, czyli implementacja inkluzji w żywą tkankę organizmu społecznego, jakim jest szkoła, jej aspekty instytucjonalne i interakcyjne. Sławomir Sobczak podkreśla, iż koncepcja edukacji inkluzyjnej jest przede wszystkim narzędziem systemowym, które w ramach budowania uniwersalnych form nauczania i wychowania, powinna uwzględniać różnorodność sposobów egzystencji uczniów, w tym

uczniów ze znaczną niepełnosprawnością oraz strategii rozumienia przez niego rzeczywistości, jego preferencje i oczekiwania względem instytucji edukacyjnych (Sobczak, Niewęgłowska, 2015, s. 5-6).

Analiza literatury dotyczącej uwarunkowań, od których zależy powodzenie działań integracyjnych, pokazuje złożoność problemu. Można jednak wyodrębnić kilka zagadnień, które mają decydujący wpływ na powodzenie integracji. Są nimi:

- uwarunkowania polityczne – w tym ustroj państwa, charakter polityki społecznej i miejsce człowieka w nim,
- uwarunkowania legislacyjne – ustawodawstwo związane z zabezpieczeniem socjalnym, ochroną zdrowia, oraz ustawodawstwo związane z oświatą,
- uwarunkowania filozoficzne – ujmowanie natury człowieka, koncepcja człowieka, system wartości,
- uwarunkowania społeczne i psychologiczne
- uwarunkowania materialne i techniczne (Przybylski, 2003, s.15-16).

Wszystkie wymienione uwarunkowania nie są oddzielone od siebie, lecz przenikają się wzajemnie i są od siebie zależne. Spełnienie niektórych z nich wymaga większego wysiłku, zmobilizowania większych grup oddziaływania i większych środków.

Aktualnie Polska jest zobowiązana wieloma aktami prawnymi o charakterze międzynarodowym, które mają na celu poprawę warunków edukacji osób niepełnosprawnych.

W 2012 r. Polska ratyfikowała Konwencję ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych i jednocześnie zadeklarowała, że celem polityki oświatowej państwa jest wprowadzenie włączającego modelu kształcenia. Taka deklaracja wymaga m.in. zmian strukturach szkolnictwa ogólnodostępnego. Zgodnie z art. 24 konwencji w celu realizacji prawa osób niepełnosprawnych do edukacji, państwa zapewniają im dostęp do włączającego, „bezpłatnego nauczania obowiązkowego wysokiej jakości” (Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169). Polska ratyfikując Konwencję ONZ, ma obowiązek i odpowiada za zapewnienie racjonalnych, zgodnych z indywidualnymi potrzebami usprawnień, tak aby osoby niepełnosprawne otrzymały niezbędne wsparcie w ramach powszechnego systemu edukacji. W polskim systemie oświaty oznacza to odejście od modelu segregacyjnego, w którym bardzo duży odsetek dzieci niepełnosprawnych w stopniu znacznym (nie tylko tych z najcięższymi dysfunkcjami) uczy się w szkołach specjalnych. Obecnie promowana powinna być edukacja włączająca, którą należy realizować w klasach ogólnodostępnych, w szkołach rejonowych, najbliższych środowisku życia ucznia. Zmiany wymagają, by przygotować odpowiednio szkoły do przyjęcia dzieci niepełnosprawnych, w tym należy zapewnić specjalistyczne, merytoryczne wsparcie dla nauczycieli i dyrektorów szkół. Jest to zatem zadanie długofalowe i złożone, które wymaga sporego zaangażowania wszystkich organów prowadzących szkoły i przedszkola. Dyrektorzy i nauczyciele są zobowiązani prawnie, a zatem i odpowiedzialni za wprowadzanie tychże zmian, za budowanie kultury organizacyjnej sprzyjającej uwzględnianiu potrzeb wszystkich uczniów. Dalej w Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych z 2012 roku czytamy, że „zwykłe szkoły o tak otwartej orientacji są najskuteczniejszym środkiem zwalczania dyskryminacji” (Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. z dnia 25 października 2012 r.,

poz. 1169). Deklaracja wzywa rządy do „prawnego lub politycznego przyjęcia zasady powszechnej edukacji, przyjmowania wszystkich dzieci do zwykłych szkół, o ile nie występują istotne przyczyny przemawiające za innym rozwiązaniem” (Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169). W Art. 7 czytamy: „Państwa podejmą wszelkie niezbędne środki w celu zapewnienia pełnego korzystania przez niepełnosprawne dzieci ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, na zasadzie równości z innymi dziećmi” (Art.7 Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169).

Polska ratyfikowała najważniejsze międzynarodowe umowy, konwencje i porozumienia promujące włączający model edukacji. To znaczy, że wprowadzanie tego modelu jest już nie tylko dobrą wolą decydentów, lecz ich obowiązkiem. Przytoczone wcześniej postulaty szczególnie trudno jest zrealizować w edukacji dzieci ze znaczną niepełnosprawnością. Obraz kliniczny dzieci ze znaczną niepełnosprawnością jest często niezwykle złożony – dzieciom towarzyszy wiele obciążeń chorobowych, wad genetycznych, zaburzenia zachowania oraz inne sprzężenia organiczne. Często skrzyżowanie wielu zaburzeń powoduje, że niepełnosprawni nie wyrażają swoich najprostszycy potrzeb fizjologicznych, emocjonalnych, a kontakt z nimi jest niezwykle utrudniony, niekiedy kontaktu brak. Praca z dzieckiem ze znaczną niepełnosprawnością w ramach procesu edukacyjnego jest zatem zależna od wielu osób: rodziców, personelu medycznego, terapeutów, pedagogów specjalnych, rehabilitantów.

CZY EDUKACJA WŁĄCZAJĄCA OZNACZA KONIEC SZKÓŁ SPECJALNYCH?

Przy wyborze szkoły każdy przypadek dziecka należy rozpatrzyć indywidualnie, uwzględniając właściwe tylko temu dziecku potrzeby i możliwości. W polskim systemie oświaty edukacja włączająca jest ciągle jedną z opcji, którą rodzic może wybrać, planując drogę edukacyjną swojego dziecka. W tym kontekście prawo dzieci z niepełnosprawnościami do nauki w szkole rejonowej, tej w pobliżu miejsca zamieszkania, a więc w środowisku, w którym funkcjonuje ono na co dzień, nie jest atakiem na szkoły specjalne, które przecież wypracowały szereg korzystnych form wsparcia dla tej grupy. By dzieci ze znaczną niepełnosprawnością mogły w pełni korzystać z możliwości bycia uczniem w przedszkolu, czy w szkole masowej, ogólnodostępnej, włączanie tychże dzieci powinno odbywać się w odpowiedzialny sposób. Oznacza to, iż nie może to być proces automatyczny, który polega na samym fakcie bycia takiego dziecka w szkole. Aby ideę edukacji włączającej realnie wcielić w życie i żeby odbywało się to z korzyścią dla wszystkich uczniów, muszą być spełnione pewne warunki:

- dobrze poinformowani rodzice – rodzice dzieci z niepełnosprawnościami, ale także rodzice pozostałych dzieci. To rodzic ma decydujące zdanie w wyborze szkoły i powinien mieć swobodny dostęp do najważniejszych informacji, tak by mógł wybrać najbardziej odpowiednią opcję dla swojego dziecka, oraz by mógł świadomie zaplanować jego edukację. Do tego potrzeba rzetelnej, pełnej informacji dla wszystkich rodziców.
- zmiana postaw społecznych, także nastawień, wewnętrznych przekonań – czyli przełamanie barier mentalnych panujących w społeczeństwie. Miarą

skuteczności inkluzji w dużej mierze są nasze postawy i wewnętrzne nastawienie do tego procesu. Dla pełnej i owocnej integracji niezbędne jest przełamanie barier mentalnych tkwiących często w nas, dorosłych – osobach odpowiedzialnych za edukację, nauczycielach, rodzicach. Nasze postawy przekładają się z upływem lat na postawy naszych dzieci.

- przygotowanie nauczycieli. Nauczyciele szkół ogólnodostępnych bardzo często nie czują się przygotowani do pracy z uczniami z różnego rodzaju niepełnosprawnościami. Nauczyciele nierzadko zgłaszają brak wiedzy (szczególnie tej praktycznej), jak wdrażać ideę edukacji włączającej do codziennej praktyki szkolnej. Nie wiedzą jak pracować z uczniem niepełnosprawnym, z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych (w tak licznych klasach lub kiedy w jednej klasie są uczniowie o bardzo zróżnicowanych dysfunkcjach i potrzebach). Mimo że ośrodki doskonalenia nauczycieli prowadzą wiele kursów i szkoleń w tym zakresie, problem ten wymaga zmian w programach studiów wyższych na kierunkach przygotowujących przyszłych nauczycieli.
- zbudowanie systemu wsparcia dla ucznia z niepełnosprawnością w szkole (zaangażowanie do tego różnych podmiotów). Uczeń w szkole ogólnodostępnej potrzebuje głównie zmiany kultury szkoły – zapewnienia mu odpowiedniego wsparcia, w które zaangażowane powinno być także lokalne środowisko. Szczególne zadania w tym zakresie mają jednostki samorządu terytorialnego.
- przygotowanie infrastruktury (przede wszystkim likwidacja barier architektonicznych, wyposażenie szkół w nowoczesny sprzęt, zakup niezbędnych pomocy dydaktycznych). Problem barier architektonicznych dotyczy wielu polskich szkół i przedszkoli, zwłaszcza tych, które funkcjonują w starych budynkach. Placówki te potrzebują środków finansowych na likwidację tych przeszkód, a także na sprzęt wykorzystujący nowoczesne technologie informacyjno – komunikacyjne (Firkowska-Mankiewicz, 2012, nr 1 (110) s. 20 – 25).

ZAKOŃCZENIE

Idea edukacji inkluzyjnej jest koncepcją, która z roku na rok zyskuje coraz większą popularność, stając się wiodącym sposobem wyjaśniania spraw psychospołecznych, problemów edukacyjnych, readaptacyjnych a nawet rewalidacyjnych dzieci i młodzieży. Miejscem, w którym proces inkluzji ma być wdrażany, realizowany i ewaluowany jest szkoła. Natomiast punktem wyjścia w myśleniu o edukacji włączającej powinno być pytanie o cel edukacji. Czy jest nim wyłącznie trening umiejętności – pisanie, czytanie, liczenie, posługiwanie się narzędziami informatycznymi? Edukacja jest konceptem o wiele szerszym. Jej istotnym zadaniem jest także rozwijanie kompetencji społecznych, przygotowanie do życia w zróżnicowanym świecie, w otwartym społeczeństwie.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bąbka J. (2001). *Edukacja integracyjna dzieci pełnosprawnych i niepełnosprawnych. Założenia i rzeczywistość*. Poznań: Wyd. Fundacji Humaniora.
- [2] Firkowska-Mankiewicz A. (2012). Edukacja włączająca zadaniem polskiej szkoły na dziś, *Szkoła Specjalna nr 1* (110, 20 – 25).
- [3] Golinowska S. (2004). *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych. Ocena działania instytucji*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- [4] Olszewska B. (2004). Integracja dzieci i młodzieży niepełnosprawnych szansą na normalizację życia społecznego. W: G. Dryżałowska, H. Żuraw (red.), *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- [5] Przybylski S. (2003). Refleksje nad barierami występującymi przy wdrażaniu integracji osób niepełnosprawnych w Polsce. W: Z. Kazanowski, D. Osik – Chudowolska (red.), *Integracja osób niepełnosprawnych w edukacji i interakcjach społecznych*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- [6] Rorty R. (1998). *Edukacja i wyzwania ponowoczesności*, Kraków: Instytut Badań Edukacyjnych.
- [7] Sobczak S., Bocian – Waszkiewicz B., Niewęłowska A. (2015). *Edukacja inkluzyjna. Teoria – system – metoda*. Część 2. Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach
- [8] Stochmiałek J. (2004). Społeczna integracja dorosłych osób niepełnosprawnych. W: G. Dryżałowska, H. Żuraw (red.), *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

Akty prawne:

- [9] Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169.
- [10] Zarządzenie nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 r. w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przed-szkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego, Dz. U. z 1993, poz. 425.
- [11] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. z 2016, poz. 1113.
- [12] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483.
- [13] Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 1996 r. Nr 67 poz. 329 i Nr 106 poz. 496; z 1997 r. Nr 28 poz. 153 i Nr 141 poz. 943 oraz z 1998 r. Nr 117 poz. 759.
- [14] Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, Dz. U. z 2016 r. poz. 2046